

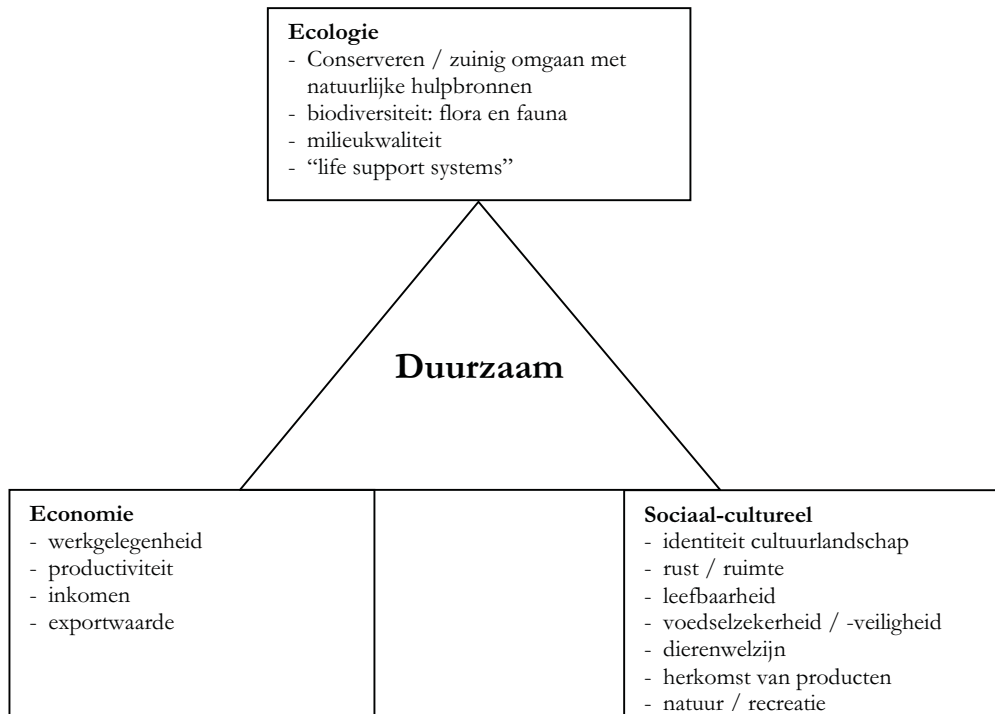
2 Duurzame Landbouw in 2030 en Landbouwdoeltypen

W. van Eck & J.H.J. Spiertz

2.1 Aspecten van duurzame landbouw

Duurzaamheid als begrip had oorspronkelijk vooral betrekking op het realiseren van milieudoelen met een lange tijdshorizon: het instandhouden van natuurlijke hulpbronnen zodanig dat toekomstige generaties ze ook nog kunnen gebruiken. In de loop der jaren is het begrip verbreed en er worden nu drie aspecten aan duurzaamheid onderscheiden: ecologische-, economische- en sociaal-culturele duurzaamheid. Deze verbreding van het begrip maakt dat de betekenis van duurzaamheid niet altijd éénduidig is en dat afhankelijk van de context de verschillende aspecten meer of minder worden benadrukt. Net zoals bestaande waarden worden vervangen door nieuwe waarden, en gedeelde waarden betwist kunnen worden en vice versa (zie rapport “Naar een waardeNvolle landbouw”, Van Eck & Oosting, 2001), krijgen de verschillende aspecten van duurzaamheid meer of minder accent.

Een nadere invulling van de drie aspecten van duurzaamheid is weergegeven in onderstaande figuur (figuur 2.1).

Figuur 2.1 Relatie tussen economische, ecologische en sociaal-culturele duurzaamheid.

Vanouds lag in de landbouw het primaat bij de economie van de primaire productie. De laatste decennia zijn ecologische waarden steeds prominenter geworden en recent is er in toenemende mate aandacht voor sociaal-culturele waarden. De sociaal-culturele waarden zijn van steeds groter belang voor de waardering van het landbouwkundig gebruik van het platteland, zeker in een tijdsgewricht van afkalving van de economische waarden. Uit een onderzoek van het NIPO naar opvattingen en meningen van de Nederlander over het platteland blijkt dat ruim de helft van de Nederlanders vindt dat het bieden van rust, ruimte en recreatie de belangrijkste functies van het platteland zijn. Een minderheid van 37% vindt voedselproductie de belangrijkste functie. Ruim tweederde van de Nederlanders zegt bereid te zijn extra te betalen voor Nederlands voedsel wanneer dat bijdraagt aan een mooi landschap (Frerichs & De Wijs, 2001). Eén en ander illustreert de toenemende belangstelling voor sociaal-culturele waarden van het platteland.

2.2 Beleidscontext

In de “Brief inzake de toekomst van het landelijk gebied” (Brinkhorst & Faber, 2002) aan de Tweede Kamer stellen de bewindslieden van het Ministerie van LNV de thema’s economische concurrentiekracht, ecologische duurzaamheid, sociale cohesie en culturele identiteit centraal. Het beleid voor het landelijk gebied zal in de komende periode gericht zijn op alle inwoners van Nederland; zowel de 6 miljoen bewoners van het landelijk gebied (w.o. 95.000 agrarische ondernemers) als de 10 miljoen burgers die leven in de steden en medegebruiker zijn van het landelijk gebied. Dit houdt in dat verbreding van beleid voor het landelijk gebied in de toekomst ook meer betrekking zal hebben op “combinaties van arbeid en zorg, mobiliteit, armoede en sociale uitsluiting, veiligheid en de verhouding tussen overheden en lokale initiatiefgroepen”: de ambities voor het thema sociale cohesie en culturele identiteit.

In de plattelandsbrief stel men tevens dat duurzame grondgebonden landbouw hoort bij het landelijk gebied. Hierbij heeft landbouw een dubbele functie: productie van voedsel en productie van groene diensten zoals landschapsbeheer, natuurbeheer, instandhouding van cultuur, biodiversiteit en een prettige leefomgeving. Het Kabinet wil de variatie in het landschap behouden en versterken hetgeen betekent dat de kenmerken van verschillende landschapstypen van grote invloed zijn op de ontwikkelingsmogelijkheden van de landbouw in een regio. De eisen aan grondgebonden landbouw verschillen daarom per type gebied. Voor de recreërende mensen is vooral rust, stilte, diversiteit en schoonheid van belang.

In het Structuurschema Groene Ruimte-2 (LNV, 2002) wordt meer aandacht besteed aan het landschap. Hierin wordt gesteld dat kernkwaliteiten van het landschap o.a. zijn identiteit en verscheidenheid van landschapstypen, herkenning van het verleden en vernieuwing in het landschap en een efficiënt gebruik van het landschap. De landbouw levert een bijdrage aan deze kernkwaliteiten. Het kabinet wil de landschappelijke diversiteit op nationale schaal behouden en ontwikkelen. Een ontwikkelingsgerichte landschapsstrategie moet daar invulling aan geven. Een aantal gebieden is benoemd tot nationaal landschap (o.a. Groene Hart, Rivierengebied). In

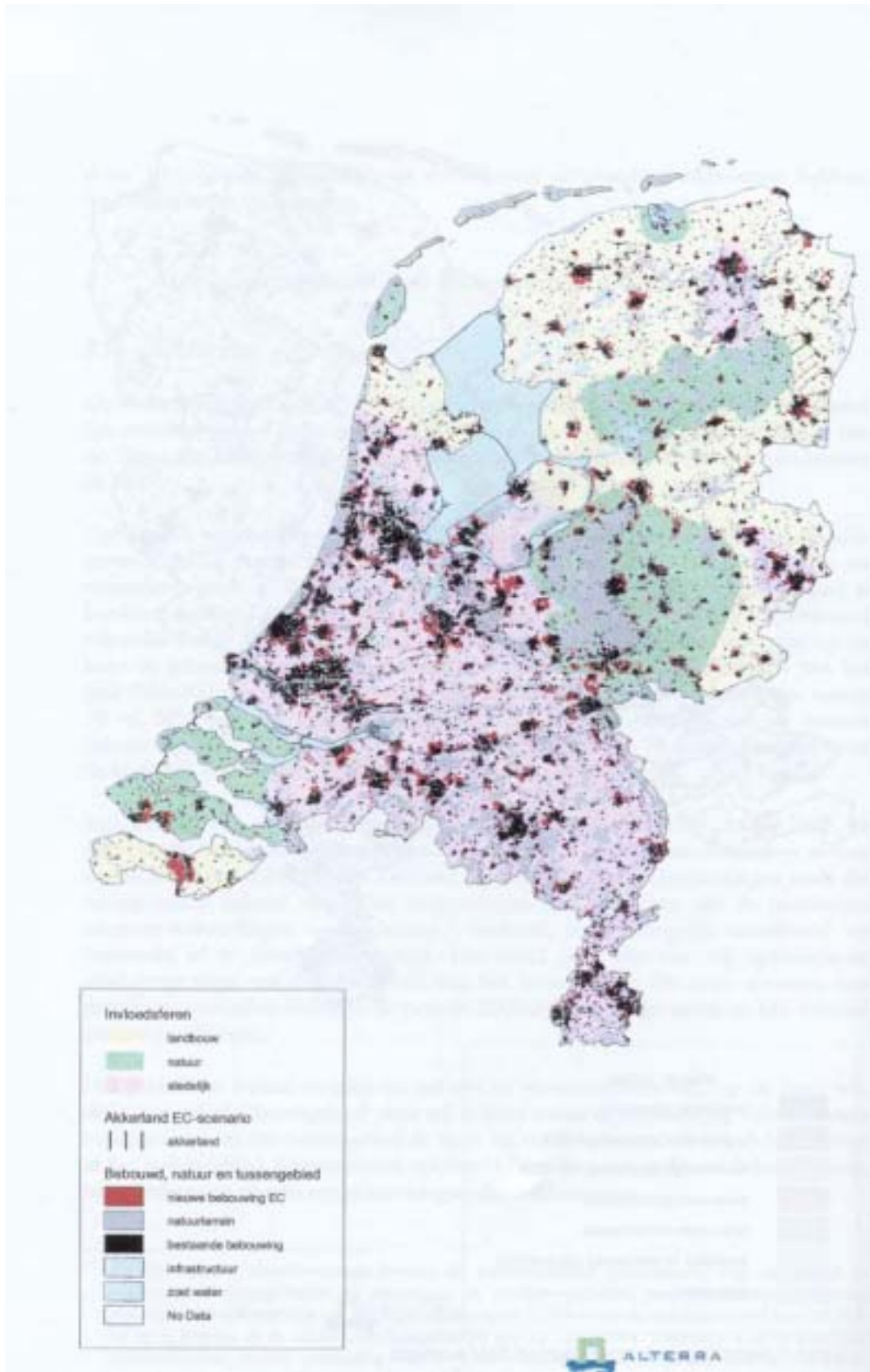
deze gebieden streeft het kabinet naar versterking van cultuurhistorische en ecologische waarden. Daarnaast zijn er provinciale landschappen.

In de Goede Landbouw Praktijk (GLP) wordt uitwerking gegeven aan hetgeen dit betekent voor landbouwbedrijven. De GLP is de concrete beschrijving van een agrarische productiemethode, die plaatsvindt met respect voor en in harmonie met de omgeving en waar geen financiële vergoeding van overheidswege tegenover staat. Dit zijn dus de basiseisen voor alle landbouwbedrijven. Indien eisen verder gaan dan deze basiseisen dan is er sprake van groene diensten.

De verschuiving van een meer economisch georiënteerde landbouw naar een overwegend op ecologie en sociaal-culturele aspecten gerichte landbouw krijgt wel veel aandacht in het beleid, maar wordt nog maar beperkt belegd met middelen.

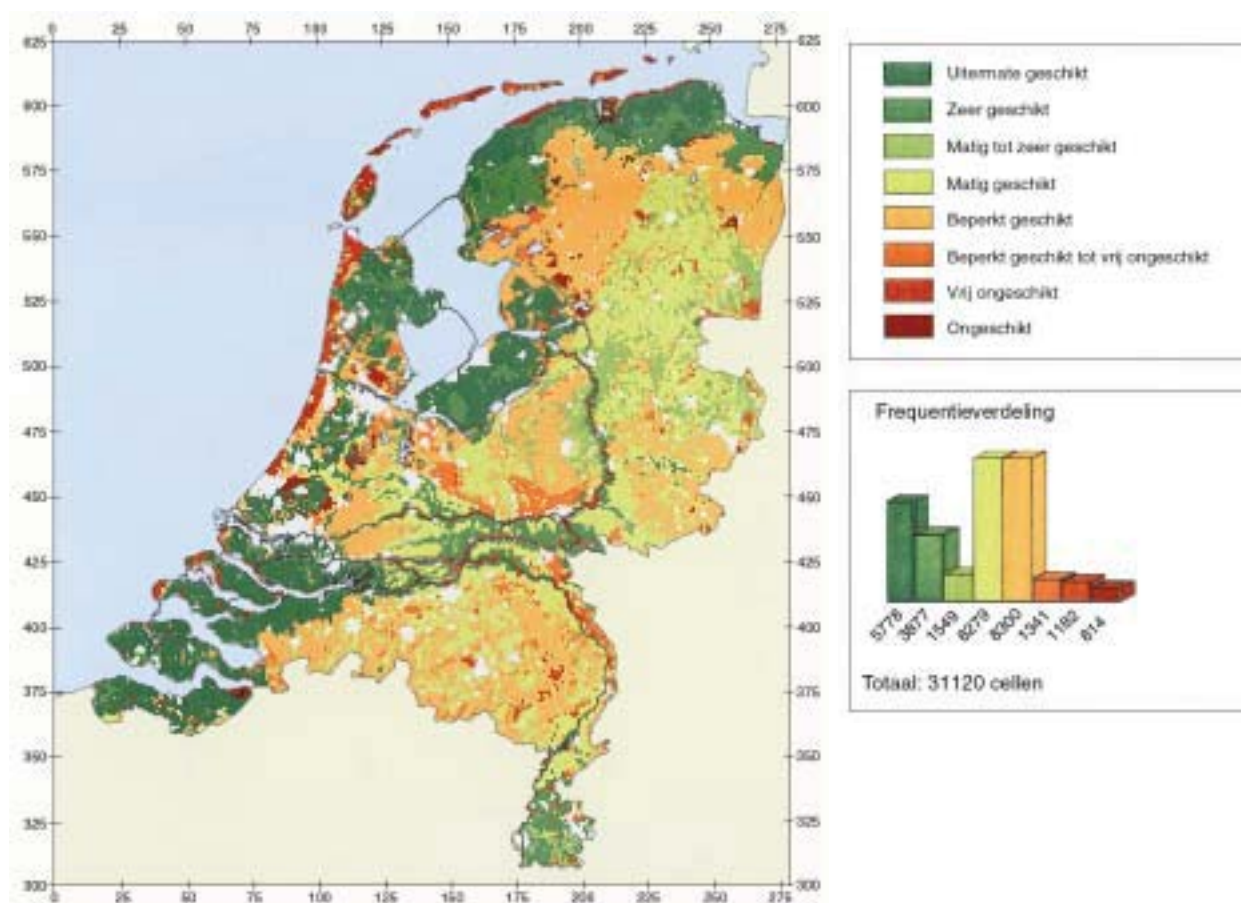
Voor het in beeld brengen van de transitie duurzame landbouw is een inschatting nodig van de “waarden” rond landbouw in 2030. Naar verwachting zal de verschuiving van economie naar ecologie en vooral sociaal-culturele aspecten van duurzaamheid nog sterker optreden. In de verstedelijkte Nederlandse samenleving zal veel behoefte zijn aan ecologische kwaliteit, identiteit van landschappen en metakwaliteit¹ van voedsel. Binnen Nederland kunnen we onderscheid maken in gebieden waar mogelijk de accenten uiteen zullen lopen. In figuur 2.2 is een onderscheid gemaakt in gebieden met verschillende invloedssferen, m.n. landbouw, natuur en stedelijk. Analoog hieraan zou het accent respectievelijk sterker kunnen liggen op economie, ecologie en sociaal-culturele waarden.

¹ Met metakwaliteit bedoelen we niet de fysieke kwaliteit van voedsel (samenstelling, smaak) maar alle aspecten die te maken hebben met de voortbrenging ervan: hoe, waar, wanneer en door wie is het geproduceerd? (Taskforce Waardevolle Landbouw, 2001)

Figuur 2.2 Invloedsferen van landbouw, natuur en stedelijk (bron: Veeneklaas et al., 2001)

Naast deze door de mens bepaalde invloedssferen is er natuurlijk de fysieke omgeving die sterk bepalend is voor de ontwikkeling van de landbouw. Figuur 2.3 geeft de landbouwkundige potentie voor weidebouw op basis van de fysieke kenmerken bodem, grondwater en klimaat. De combinatie van deze invalshoeken (mens en fysieke factoren) kan een beeld geven van de ruimtelijke ontwikkeling van de landbouw in Nederland.

Figuur 2.3 Landbouwkundige potentie voor weidebouw (bron: Van de Steeg en Van Diepen, 1996).

2.3 Vormen van duurzame landbouw

Als denkkader voor de afwegingen over duurzame landbouw worden een zestal landbouwdoeltypen geïntroduceerd, op basis van beelden en trends van de transitie in de landbouw. De nieuwe ordening van doeltypen met daarbij aangegeven de functie en vormen wordt beknopt gepresenteerd; daarnaast worden in een samenvattend overzicht de waardering voor economie, ecologie en sociaal-culturele bijdrage en het ruimtebeslag in 2030 weergegeven (Tabel 2.1).

1. NATUURLANDBOUW

Doel: het maximaliseren van biologische diversiteit en het bijdragen aan de regionale voorziening met veevoer en het sluiten van nutriëntenkringlopen.

Functies: primair natuur; secundair: landschap, groene grondstoffen en recreatie

Vormen:

- Schraalgraslanden met een soortenrijke vegetatie. Inveenweidegebieden en zones waar vernatting van landbouwgronden zal plaatsvinden; dient het beheer van de vegetaties gericht te zijn op verschraling door het oogsten van biomassa (verg. blauwgrasland).
- Heidegebieden en zandgronden, waar afvoer van organisch materiaal en van nutriënten een voorwaarde is om flora en fauna te ontwikkelen en in stand te houden.
- Graanakkers op lössgronden met bloemrijke akkerranden en goede habitatfunctie voor zeldzame diersoorten (o.a. das en korenwolf)

2. MULTIFUNCTIONELE LANDBOUW

Doel: het instandhouden van waardevolle cultuurlandschappen en het ontwikkelen van het platteland door het combineren van meerdere functies.

Functies: Landbouw met veelal grondgebonden nevenactiviteiten: combinaties van landschapsbeheer en streek eigen producten / boerderijcamping en zuivelproducten (incl. boerderij-ijs)/ waterberging en houtteelt/ etc.

Vormen:

- Cultuurlandschappen in het Rivierengebied, het Oostelijk Zandgebied (Achterhoek, Twente, etc.) en het Zuidlimburgse Mergelland
- Zeeuwse en Waddeneilanden
- Water- en plassegebieden (Noord-Holland, Friesland etc.)
- Beekdalen

3. GRONDGEBONDEN AGROPRODUCTIE-KETENS

Doel: het produceren van veilig voedsel en schone groene grondstoffen voor verse consumptie en industriële verwerking ten behoeve van de lokale en internationale markt.

Functies: voedselproductie, productie groene grondstoffen

Vormen:

- Melkveehouderij en zuivel
- Aardappelteelt; van pootgoedteelt tot zetmeel- en chipsproductie
- Teelt van bloembollen en bollentrek
- Graanteelt en verwerking van bouwgerst en baktarwe
- Groenteteelt en conservenindustrie

4. PERI-URBANE LAND- EN TUINBOUW

Doel: het voorzien van de consumenten in de stedelijke omgeving van vers producten van hoge kwaliteit.

Functie: voedselproductie

Vormen:

- Biologische landbouw met een directe afzet naar consumenten
- Groenten- en fruitteelt met huisverkoop
- Zuivelboerderijen en –winkels

5. **AGROPRODUCTIE “NAAST HET LAND”**

Doel: het produceren van “specialties” van hoge kwaliteit voor de internationale markt

Functie: voedselproductie, productie van sier- en genotsproducten, productie van veredelings- en vermeerderingsproducten, productie van pharmaceuticals.

Vormen:

- Glastuinbouw (gesloten systemen en laag energieverbruik)
- Mixotrofe voedselsystemen (bv. champignonteelt en witloftrek)
- Containerteelt van bomen en heesters (incl.; vaste planten)
- Vlees – en zuivelproductie (gesloten systemen in emissie-vrije stallen)
- Producten voor fokkerij (sperma) en vermeerdering (weefselkweek)
- Plantenbiotechnologie (pharmaceuticals)

6. **VOEDINGS-, GEZONDHEIDS- EN ZORGCENTRA**

Doel: het verlenen van diensten gericht op het welzijn van mensen

Functie: natuurvoeding, fitness, verzorging van dieren

Vormen:

- “Beauty- en health farms”
- Recreatie op de boerderij
- Zorgboerderijen.

In de Tabel 2.1 is indicatief aangegeven hoe de landbouwdoeltypen voldoen aan de verschillende aspecten van duurzaamheid. Tevens is een indicatie gegeven van het mogelijke areaal per landbouwdoeltype. In totaal blijft ruim 1.400.000 ha in gebruik bij de productielandbouw (Multifunctionele landbouw, Grondgebonden landbouw, Agroproductie “naast het land”). Dit komt overeen met de schatting van Veeneklaas et al. (2001) voor de op de wereldmarkt georiënteerde land- en tuinbouw.

Tabel 2.1 Relatie tussen landbouwdoeltype en duurzaamheidsaspecten

Landbouwtype	Duurzaamheidsaspect			Schatting areaal (ha)
	Economisch	Ecologisch	Sociaal- cultureel	
Natuurlandbouw	0	+++	+	300.000
Multifunctionele landbouw	+	+	++	600.000
Grondgebonden agroproductie	++	0	+	800.000
Peri-urbane land- en tuinbouw	++	0	++	60.000
Agroproductie “naast het land”	+++	0	0	30.000
Gezondheids- en zorgcentra	++	0	++	10.000
Totaal ha's				1.800.000

0 = neutraal; + = positief

Voor de toekomst is een omslag te verwachten van landbouwdoeltypen, die hun legitimatie vinden in de economische waarden, naar typen die in belangrijke mate waarden genereren op ecologisch en sociaal-cultureel gebied. Dit zal een geleidelijk proces zijn, omdat voor de beloning van ecologische en sociale waarden, zowel in de publieke als private sector nog geen goed functionerende mechanismen aanwezig zijn.

Voor Nederland zou specifiek ruimtelijk en stimuleringsbeleid, kennisontwikkeling en innovatie vooral ingezet moeten worden op elk van de zes genoemde landbouwdoeltypen. Het belang zal minder afgewogen moeten worden aan de economische functie en meer aan de ecologische en sociale functie. Veelbelovend uit oogpunt van het realiseren van milieu- en natuurdoelstellingen zijn de natuurlandbouw en de multifunctionele landbouw. Een nadere uitwerking op regionaal niveau ten aanzien van ruimtebeslag en ontwikkelingsmogelijkheden is nodig alvorens kwantitatief de effecten op het milieu geanalyseerd kunnen worden.